Διαχειριστικά σχέδια βόσκησης βοσκήσιμων γαιών: Είναι η λύση σε ένα διαχρονικό πρόβλημα ή η διαιώνισή του;

Θ.Γ. Παπαχρήστου
Ινστιτούτο Δασικών Ερευνών, ΕΛΓΟ – *ΔΗΜΗΤΡΑ*
57006 Βασιλικά, Θεσσαλονίκη
Email: thomas.papachristou@fri.gr

Περίληψη

Τα λιβάδια είναι σημαντικά για όλους μας για τα αγαθά και τις υπηρεσίες που παρέχουν. Κατά συνέπεια, πρέπει να ανησυχούμε για την ακεραιότητα, την ορθολογική διαχείριση και την κατάσταση αυτών. Ωστόσο, στη χώρα μας εκτός του ότι δεν έχει εφαρμοστεί ουδέποτε επιστημονική διαχείριση των λιβαδιών, δεν υπάρχουν και αξιόπιστα στοιχεία σχετικά με την έκταση αυτών. Αυτό οφείλεται εν μέρει στην έλλειψη αντικειμενικού ορισμού των λιβαδιών και στην έλλειψη εθνικής υπηρεσίας που να καταγράφει και να παρακολουθεί πραγματικά τα λιβάδια. Η σύνταξη των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης θα επιλύσει σημαντικά θέματα, όπως για παράδειγμα τον προσδιορισμό της έκτασης τους σε όλη την επικράτεια, της ταξινόμησής τους σε λιβαδικούς τύπους και υψομετρικές ζώνες, της λιβαδικής κατάστασής τους, της βοσκοϊκανότητας και βοσκοφόρτωσής τους, της διαίρεσής τους σε λιβαδικές μονάδες και της διανομής τους στους κτηνοτρόφους. Με την ολοκλήρωση αυτού του εγχειρήματος θα επιλυθούν σημαντικά προβλήματα, που απασχολούν τις αρμόδιες υπηρεσίες του κράτους και τους κτηνοτρόφους σχετικά με την εφαρμογή διαφόρων ευρωπαϊκών κανονισμών (π.χ. για βιοποικιλότητα, περιοχές Natura, κτλ.) και της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής (ΚΓΠ), η οποία από περίοδο σε περίοδο είναι περισσότερο απαιτητική ως προς τη διαχείριση των λιβαδιών για επίτευξη περιβαλλοντικών στόχων και αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης. Ωστόσο, νέα προβλήματα θα αναδυθούν, μερικά εξ αυτών θίγονται στο παρόν άρθρο, για τα οποία τόσο οι λιβαδοπόνοι όσο και η πολιτεία θα πρέπει να δώσουν λύσεις για να μην ανοίξει νέος κύκλος συζητήσεων σχετικά με τις εκτάσεις αυτές, τη χρήση τους και το πλαίσιο διαχείρισής τους. Για να ληφθούν αξιόπιστες εκτιμήσεις των λιβαδιών της χώρας μας και των μεταβολών τους, οι διάφοροι εμπλεκόμενοι (υπηρεσίες, κτηνοτρόφοι, κοινωνία) και ιδίως οι λιβαδοπόνοι, θα πρέπει να υιοθετήσουν έναν ενιαίο ορισμό (π.χ. αυτόν της λιβαδοπονικής επιστήμης, που εν πολλοίς έγινε δεκτός και στις προδιαγραφές των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης για τις βοσκήσιμες γαίες) ακολουθούμενο από αντικειμενικές απογραφές. Χωρίς αντικειμενικό ορισμό και απογραφή, δεν θα μάθουμε ποτέ πόσα λιβάδια έχουμε. Εάν δεν γνωρίζουμε τι έχουμε, πώς μπορούμε να σχεδιάσουμε και να διαχειριστούμε επαρκώς τους λιβαδικούς μας πόρους;

Λέξεις κλειδιά: Λιβάδια, βοσκότοποι, διαχείριση λιβαδιών, ΚΓΠ (2023-2027), οικολογικά σχήματα

Εισαγωγή

Πόση είναι η έκταση των βοσκήσιμων γαιών της χώρας μας και που βρίσκονται αυτές; Η απάντηση είναι: δεν γνωρίζουμε. Όμως, αν δεν γνωρίζουμε τι εκτάσεις έχουμε και που είναι αυτές, πώς μπορούμε να τις αξιοποιήσουμε και να καταστρώσουμε μια στρατηγική διαχείρισή τους; Τα κατά καιρούς στατιστικά στοιχεία και οι ορισμοί για τις βοσκήσιμες γαίες ή τους βοσκοτόπους ή τα λιβάδια (δηλ., τους όρους που χρησιμοποιούνται στη χώρα μας για τις εκτάσεις που είναι κατάλληλες για βόσκηση και ανάπτυξη της κτηνοτροφίας)

ποικίλουν ευρέως. Επιπρόσθετα, οι ορισμοί που υπάρχουν για τις βοσκήσιμες γαίες, τα δάση και τις δασικές εκτάσεις, τόσο σε επιστημονικά κείμενα όσο και σε νομοθετικά κείμενα εμφανίζουν αλληλοεπικάλυψη. Ωστόσο, ο ορισμός ενός τμήματος γης είναι καθοριστικός για την επίτευξη της απογραφής και ταξινόμησης των εθνικών γαιών αφού βάσει αυτού κατατάσσονται σε μία κατηγορία/ κλάση γης. Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο κάποιος ταξινομεί τις εκτάσεις καθορίζει ποιος θα διαχειριστεί τις εκτάσεις και πώς θα τις διαχειριστεί. Για να επιλυθεί το πρόβλημα της ονοματολογίας, ταξινόμησης και διαχείρισης των εκτάσεων που είναι κατάλληλες για βόσκηση και ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, θα πρέπει η ονομασία και ο ορισμός τους να προσδιορίζουν συγκεκριμένες εκτάσεις, ώστε να μπορεί κάποιος να χρησιμοποιήσει αυτά τα στοιχεία κατά την απογραφή τους, ώστε να τις καταγράψει αντικειμενικά και να τις περιγράψει σε εθνικό επίπεδο.

Ονοματολογικές προσεγγίσεις – ορισμοί και ιστορικό για τα λιβάδια της χώρας μας

Για τους βοσκήσιμους πόρους της χώρας μας χρησιμοποιούνται διάφορες ονομασίες, οι οποίες πολλές φορές δημιουργούν σύγχυση και μάλλον θα πρέπει ο αναγνώστης να εστιάζει στο τι περιγράφει η κάθε ονομασία παρά σε αυτήν καθ' εαυτή την ονομασία. Με την έναρξη της διδασκαλίας του μαθήματος της «*Λιβαδοπονικής*» (1961-1962) στους φοιτητές του Τμήματος Δασολογίας της Γεωπονικής και Δασολογικής Σχολής καθιερώνεται ο όρος λιβάδι (range ή rangeland) και στο ομότιτλο σύγγραμμα των Biswell και Λιάκου (1982) ορίζεται ως εξής: «*Λιβάδι (range) καλείται ποώδης ή ξυλώδης ή και μικτή φυτοκοινωνία, η οποία αναπτύσσεται φυσικώς επί τινός εδαφικής επιφανείας και η οποία βοσκομένη επιτοπίως υπό κτηνοτροφικών ή θηραματικών ζώων ανανεούται δια φυσικής σποράς ή δια παραβλαστήσεως. Δι' αυτόν τον λόγον τούτο καλείται συνήθως φυσικό λιβάδι……Τα φυσικά λιβάδια καλούνται και βοσκαί, βοσκότοποι ή και βοσκολίβαδα.*». Όμοια, ο Heady (1975) και Stoddart et al. (1975) σε δύο κλασσικά βιβλία «*Λιβαδοπονικής (Range management)*», που διδάσκονται σε πανεπιστήμια των ΗΠΑ, δίνουν τους εξής ορισμούς: «*Rangeland vegetation includes shrublands, grasslands, and open forests where dry, sandy, saline, or wet soils; steep topography; and rocks preclude the growing of commercial farm and timber crops. Range vegetation may be naturally stable or temporarily derived from other types of vegetation, especially following timber harvest and brush clearing….Thus, rangeland areas and rangeland products exist as apart of man's total land-based system, but there are indistinct and changing boundaries among various uses of the land*» και «*Rangelands are those areas of the world, which by reason of physical limitations - low and erratic precipitation, rough topography, poor drainage, or cold temperatures - are unsuited to cultivation and which are a source of forage for free-ranging native and domestic animals, as well as a source of wood products, water, and wildlife*», αντίστοιχα. Η διεθνής επιτροπή για την καθιέρωση κοινής ορολογίας για τις βοσκήσιμες γαίες και τα βόσκοντα ζώα όρισε ως «*Rangeland (Λιβάδι)*»: «*Land on which the indigenous vegetation (climax or sub-climax) is predominantly grasses, grass-like plants, forbs or shrubs that are grazed or have the potential to be grazed, and which is used asa natural ecosystem for the production of grazing livestock and wildlife*» (Allen et. al., 2011). Όμοια, στη «*Λιβαδική Οικολογία*» των Παπαναστάση και Ισπικούδη (2012) οι εκτάσεις που ούτε καλλιεργούνται ούτε έχουν αρκετά δένδρα για να χαρακτηριστούν ως δάση αλλά αξιοποιούνται με βόσκηση αγροτικών και άγριων ζώων αποτελούν τα λιβάδια της χώρας μας και ορίζονται ως εξής: «*Λιβάδι (rangeland) είναι μια έκταση γης με αυτοφυή βλάστηση που κυριαρχείται από ποώδη ή θαμνώδη φυτά και βόσκεται ή έχει τη δυνατότητα να βοσκηθεί και η οποία χρησιμοποιείται ως φυσικό οικοσύστημα για την παραγωγή προϊόντων από αγροτικά και άγρια ζώα……το λιβάδι είναι γνωστό με τα κοινά ονόματα βοσκότοπος ή βοσκή*».

Μετά την έκδοση του Κανονισμού 1307/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί θέσπισης κανόνων για άμεσες ενισχύσεις στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της περιόδου 2014 – 2020, η ελληνική πολιτεία, για να επιλύσει το «ακανθώδες» πρόβλημα των επιλέξιμων βοσκοτόπων και τον τρόπο της διανομής τους, εξέδωσε σειρά νομοθετημάτων/ διατάξεων. Συγκεκριμένα, με το άρθρο 60 του ν. 4264/2014 (ΦΕΚ Α΄ 118) καθορίστηκε ο ορισμός της έννοιας «βοσκότοπος» ως εξής: «*Βοσκότοποι είναι οι εκτάσεις, στις οποίες αναπτύσσεται αυτοφυής ή μη βλάστηση, ποώδης, φρυγανική ή ξυλώδης με θαμνώδη ή αραιά δενδρώδη μορφή ή και μικτή, οι οποίες δύναται να χρησιμοποιηθούν για βόσκηση αγροτικών ζώων*». Στη συνέχεια, στο πλαίσιο εφαρμογής των διατάξεων του προαναφερθέντος άρθρου, εκδόθηκε η ΚΥΑ 117394/2932 (ΦΕΚ 3557/2014, Καθορισμός των Προδιαγραφών και του Περιεχομένου των Προσωρινών Διαχειριστικών Σχεδίων Βόσκησης), βάσει των οποίων θα συντάσσονταν τα προσωρινά σχέδια διαχείρισης της βόσκησης που επί της ουσίας θα ήταν αναγνωριστικές μελέτες των βοσκοτόπων με έμφαση στην καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης. Παρά τη μεγάλη σημασία που θα είχαν αυτές οι αναγνωριστικές μελέτες (π.χ. θα καταγράφονταν οι βοσκήσιμες γαίες της χώρας) δεν προκηρύχθηκαν ποτέ και απ' όσο γνωρίζουμε μόνο το Ινστιτούτο Δασικών Ερευνών του ΕΛΓΟ – ΔΗΜΗΤΡΑ εκπόνησε 25 προσωρινά διαχειριστικά σχέδια για τους Δήμους των ΠΕ Ξάνθης, Σερρών, Λάρισας και Αιτωλοακαρνανίας και ορισμένα μελετητικά γραφεία για ιδιωτικούς βοσκοτόπους.

Το 2015, με την αλλαγή της κυβέρνησης, ψηφίστηκε ο ν. 4351/2015, ο οποίος μετονόμασε τους «βοσκοτόπους» σε «βοσκήσιμες γαίες» και συγκεκριμένα: «*Για τις ανάγκες του παρόντος νόμου, βοσκήσιμες γαίες καλούνται οι εκτάσεις που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για βόσκηση ζώων (βοσκότοποι) στις οποίες αναπτύσσεται βλάστηση αυτοφυής ή μη, ποώδης, φρυγανική ή ξυλώδης με θαμνώδη ή αραιά δενδρώδη μορφή ή και μικτή και οι οποίες μπορεί να εκτείνονται και σε υδάτινα παραλίμνια ή παραποτάμια οικοσυστήματα, όπου αναπτύσσεται υδροχαρής βλάστηση. Ο χαρακτήρας και ο προορισμός των βοσκήσιμων γαιών δεν μεταβάλλεται λόγω της χρήσης τους για τη διατροφή των αγροτικών ζώων, η δε διαχείριση και η προστασία τους διέπεται από τις σχετικές για κάθε κατηγορία έκτασης διατάξεις της αγροτικής, δασικής και περιβαλλοντικής νομοθεσίας*». Στο πλαίσιο εφαρμογής των διατάξεων αυτού του νόμου εκδόθηκαν οι προδιαγραφές των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης (ΚΥΑ 1058/71977, ΦΕΚ 2331/07.07.2017). Από επιστημονικής σκοπιάς, η προαναφερθείσα ΚΥΑ είναι το σημαντικότερο νομοθέτημα, μιας και διαμέσου των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης θα τεθεί το πλαίσιο διαχείρισης των βοσκήσιμων γαιών με επιστημονικούς όρους, αφού πρώτα απογραφούν, ταξινομηθούν σε λιβαδικούς τύπους, προσδιοριστούν τα παραγωγικά χαρακτηριστικά τους, η ενδεδειγμένη βοσκοφόρτωσή τους και οι σχετικές βελτιώσεις στη βλάστηση και στις υποδομές. Τελικός στόχος είναι η κατανομή τους σε κτηνοτρόφους ανάλογα με το ζωικό κεφάλαιο που διαθέτουν. Μέχρι σήμερα, δεν έχει γίνει καμία προκήρυξη παρά το γεγονός ότι πολλές Περιφέρειες έχουν υπογράψει τη σχετική προγραμματική σύμβαση με το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων από τα τέλη του 2020, παρά το γεγονός ότι η αρχική πρόβλεψη ήταν ότι τα εν λόγω διαχειριστικά σχέδια βόσκησης θα έπρεπε να είχαν ολοκληρωθεί μέχρι το 2019 και με τη εν συνεχεία τροποποίηση μέχρι το 2023. Η ολιγωρία αυτή της πολιτείας έχει επιπτώσεις στην υλοποίηση της νέας ΚΑΠ (2023 – 2027) και στα διάφορα μέτρα που προβλέπονται σε αυτήν για τις βοσκήσιμες γαίες και την κτηνοτροφία, την επιβολή προστίμων και προπάντων συνέπειες για την κτηνοτροφία της χώρας και τα λιβαδικά τοπία.

Πρόσφατα, με το άρθρο 96 του ν.5019/2023 (Α' ΦΕΚ 27, 14.02.2023), άλλαξε για ακόμη μία φορά ο ορισμός των βοσκήσιμων γαιών ως εξής: «*1. Για τις ανάγκες του παρόντος, βοσκήσιμες γαίες ορίζονται οι εκτάσεις που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για βόσκηση ζώων, στις οποίες αναπτύσσεται βλάστηση αυτοφυής ή μη αυτοφυής, που προσφέρεται για βοσκή και δύναται να αποτελεί μέρος καθιερωμένων τοπικών πρακτικών. Ο χαρακτήρας και ο*

προορισμός των βοσκήσιμων γαιών δεν μεταβάλλεται λόγω της χρήσης τους για τη διατροφή των αγροτικών ζώων, η δε διαχείριση και η προστασία τους διέπονται από τις σχετικές για κάθε κατηγορία έκτασης διατάξεις της αγροτικής, δασικής και περιβαλλοντικής νομοθεσίας. 2. Στις βοσκήσιμες γαίες περιλαμβάνονται οι «μόνιμοι βοσκότοποι», η έννοια των οποίων ορίζεται στο άρθρο 4 του Κανονισμού (ΕΕ) 2021/2115 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 2ας Δεκεμβρίου 2021 «σχετικά με τη θέσπιση κανόνων για τη στήριξη των στρατηγικών σχεδίων που πρέπει να καταρτίζονται από τα κράτη μέλη στο Πλαίσιο της κοινής γεωργικής πολιτικής (στρατηγικά σχέδια για την ΚΓΠ) και να χρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και την κατάργηση των κανονισμών (ΕΕ) αριθ. 1305/2013 και (ΕΕ)αριθ. 1307/2013», στους εκτελεστικούς και κατ' εξουσιοδότηση αυτού κανονισμούς, καθώς και τους μεταγενέστερους κανονισμούς, για τους οποίους χορηγείται ενωσιακή ενίσχυση, εφόσον πληρούνται τα κριτήρια επιλεξιμότητας που καθορίζονται για την εφαρμογή και εκτέλεση τους».

Από τα προαναφερθέντα ελληνικά συγγράμματα προκύπτει ότι ο όρος βοσκότοπος και οι συναφείς αυτού, που χρησιμοποιούνται στα διάφορα νομοθετήματα, είναι συνώνυμος του όρου «λιβάδι», με την προϋπόθεση βέβαια ότι αναφέρεται στις ίδιες εκτάσεις και τους λιβαδικούς τύπους που προσδιορίζει η επιστημονική ονομασία «λιβάδι». Ωστόσο, οι όροι βοσκότοπος ή βοσκήσιμες γαίες (grazing land), βάσει της ετυμολογίας τους αλλά και της διεθνούς βιβλιογραφίας αναφέρονται σε κάθε έκταση που βόσκεται μόνιμα ή προσωρινά, δηλαδή όλους τους δυνατούς βοσκήσιμους πόρους. Σύμφωνα με τους Allen et al. (2011), ως «grazing land» ορίζεται: «*Any vegetated land that is grazed or has the potential to be grazed by animals (domestic and wild). This term is all-inclusive and covers all kinds and types of land that can be grazed*». Παρόμοιος είναι και ο ορισμός των βοσκήσιμων γαιών που δόθηκε από την ελληνική πολιτεία, κατά την τελευταία τροπολογία (2023) και δίνει την εντύπωση στον αναγνώστη ότι στις βοσκήσιμες γαίες θα ενταχθούν οι πάσης φύσεως εκτάσεις που φέρουν βλάστηση και δύναται να βόσκονται (δηλ., δάση, δασικές εκτάσεις, χορτολίβαδα, γεωργικές εκτάσεις). Βέβαια, ανατρέχοντας στην ΚΥΑ 1058/71977, ΦΕΚ 2331/07.07.2017, βάσει της οποίας θα συνταχτούν τα διαχειριστικά σχέδια βόσκησης και ιδιαίτερα στα αναφερόμενα στο κεφάλαιο «Βοσκήσιμοι πόροι» διαπιστώνει ότι οι βοσκήσιμες γαίες περιορίζονται σε ότι ακριβώς περιγράφει και η έννοια του λιβαδιού που έχει καθιερωθεί από την επιστημονική κοινότητα. Δηλαδή, σε εκείνες τις εκτάσεις που μακροπρόθεσμα θα αξιοποιούνται με βόσκηση και θα μπορούν σε αυτές να αναπτυχθούν τα ανάλογα συστήματα εκτροφής αγροτικών ζώων. Οι άλλοι βοσκήσιμοι πόροι, όπως είναι τα δάση και οι γεωργικές καλλιέργειες θα πρέπει να θεωρούνται περιστασιακοί βοσκήσιμοι πόροι που θα παρέχουν συμπληρωματική βοσκήσιμη ύλη χωρίς να παρεμποδίζεται η κύρια διαχειριστική/ παραγωγική στόχευσή τους.

Τα λιβάδια (ή βοσκήσιμες γαίες) ανάλογα της βλάστησής τους κατατάσσονται ως εξής: (1) Ποολίβαδα ή χορτολίβαδα ή χορτολιβαδικές εκτάσεις (grasslands) που καλύπτονται κατά κύριο λόγο από ποώδη φυτά, αλλά έχουν και ένα μικρό σχετικά ποσοστό (0-10%) ξυλωδών φυτών. Ο τύπος αυτός εκτείνεται από την πεδινή ζώνη μέχρι την ψευδαλπική ζώνη (πάνω από τα δασοόρια). Σημειωτέο ότι, σύμφωνα με την UNESCO-UNEP-FAO (1979) ως grasslands θεωρούνται οι εκτάσεις στις οποίες κυριαρχεί η ποώδης βλάστηση και τα ξυλώδη φυτά συμμετέχουν στην επιφάνειά τους μέχρι 40%. Στην πραγματικότητα, οι εκτάσεις αυτές είναι ποολίβαδα στα οποία έχουν εισβάλλει ξυλώδη φυτά, ως αποτέλεσμα της χρήσης τους. Ωστόσο, στη χώρα μας εκτάσεις με τόσο υψηλά ποσοστά ξυλώδους βλάστησης είναι υποβαθμισμένα δασικά οικοσυστήματα και εντάσσονται στα θαμνολίβαδα. (2) Φρυγανότοποι ή φρυγανολίβαδα (phryganic lands) που καλύπτονται από φρύγανα (ημίθαμνους) και απαντούν στις ξηρές και θερμές περιοχές της χώρας μας (π.χ. νησιά Αιγαίου, Κρήτη κτλ.). (3) Θαμνότοποι ή θαμνώνες ή θαμνολίβαδα (shrublands ή wooded rangelands ή ligneous pastures) που καλύπτονται από θάμνους (π.χ. πρινώνες, θαμνώνες αειφύλλων πλατυφύλλων

ειδών) και απαντούν στην πεδινή και ημιορεινή ζώνη της χώρας. (4) Μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις ή μερικώς δασοσκεπή λιβάδια ή δασολίβαδα (woodlands ή open forests ή forest ranges) που καλύπτονται από μεμονωμένα άτομα ή συδενδρίες ή λόχμες δασικών δένδρων με ύψος μεγαλύτερο των 3μ., απαντούν στην ημιορεινή και ορεινή κυρίως ζώνη, η κάλυψη των δένδρων δεν ξεπερνά το 40% και στον υπόροφο τους υπάρχει ποώδης ή ξυλώδης ή μικτή βλάστηση.

Από το παραπάνω σύντομο ιστορικό προκύπτει ότι, το τι εννοεί κάποιος λιβάδι, βοσκήσιμη γαία, βοσκότοπο, βοσκή ή λιβαδικό υποτύπο (ποοολίβαδο, θαμνολίβαδο, δασολίβαδο και φρυγανολίβαδο) ποικίλει. Βάσει των ορισμών που έχουν αναφερθεί και ανεξάρτητα ονομασίας μάλλον αναφερόμαστε στις ίδιες εκτάσεις που επιστημονικά έχουν προσδιοριστεί ως λιβάδια. Ωστόσο, και πάλι υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς το διαχειριστικό πλαίσιο τους. Σύμφωνα με τις κυριότερες προσεγγίσεις τα λιβάδια ή βοσκήσιμες γαίες ή βοσκότοποι είναι ένας τύπος χρήσης γης, μια μορφή βλάστησης, ένα οικοσύστημα, ένα διαχειριστικό τμήμα ή ένας συνδυασμός από αυτές τις κατηγορίες. Σύμφωνα με τις προδιαγραφές σύνταξης των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης, οι βοσκήσιμες γαίες και ειδικότερα οι λιβαδικοί τύποι θα προσδιοριστούν από την κάλυψη εδάφους από τον τύπο βλάστησης και όχι τη χρήση που έχουν οι διάφοροι τύποι γαιών. Η κάλυψη εδάφους είναι το φυσικό χαρακτηριστικό της επιφάνειας της γης που αποτυπώνεται στην κατανομή της βλάστησης και άλλων χαρακτηριστικών της, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που δημιουργούνται αποκλειστικά από ανθρώπινες δραστηριότητες. Η χρήση γης, από την άλλη πλευρά, είναι η πρόθεση και η στρατηγική διαχείρισης που εφαρμόζονται σε έναν τύπο κάλυψης γης. Για παράδειγμα, το δάσος, μια κάλυψη γης, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για επιλεκτική υλοτομία, συγκομιδή μη ξυλωδών προϊόντων (όπως καρποί, μανιτάρια, ρητίνη, κτλ.), βόσκηση, προστασία λεκανών απορροής ή αναψυχή και τουρισμό. Οι αλλαγές στην πρόθεση ή/και τη διαχείριση συνιστούν αλλαγές χρήσης γης. Κατά τον υπολογισμό των γαιών σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, είναι επιθυμητό οι κατηγορίες γης να αλληλοαποκλείονται. Όταν οι χρήσεις γης χρησιμοποιούνται για την ταξινόμηση των διαφόρων τύπων γαιών, οι τύποι γαιών μπορούν να αλληλεπικαλύπτονται και αυτό συμβαίνει στη χώρα μας μεταξύ βοσκήσιμων γαιών και δασών/δασικών εκτάσεων. Για να εξασφαλιστεί η ορθή αποτύπωση, ένας αντικειμενικός και φιλικός προς την απογραφή ορισμός θα πρέπει να περιλαμβάνει κατώτατα όρια για την ελάχιστη έκταση, το ποσοστό φυτοκάλυψης, το ύψος των δένδρων (για το διαχωρισμό των βοσκοτόπων από τις δασικές εκτάσεις) και καταλόγους καταχωρίσεων και εξαιρέσεων. Οι προδιαγραφές σύνταξης των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης δίνουν τη δυνατότητα να αναπτυχθεί ένας αντικειμενικός ορισμός των λιβαδιών με βάση την κάλυψη και ένα εθνικό σύστημα ταξινόμησης που θα περιλαμβάνουν τις βοσκήσιμες γαίες για απογραφή και σκοπούς παρακολούθησης. Ωστόσο, θα πρέπει οι ίδιες εκτάσεις να μην εντάσσονται σε άλλους τύπους κάλυψης γης (π.χ. δάση ή δασικές εκτάσεις) με άλλον ορισμό και σύστημα ταξινόμησης.

Γιατί τα λιβάδια είναι σημαντικά και γιατί πρέπει να συνταχθούν τα διαχειριστικά σχέδια βόσκησης;

Τα λιβάδια (και οι λιβαδικοί τύποι τους, όπως προσδιορίστηκαν) είναι σημαντικά οικοσυστήματα του πλανήτη μας και στη χώρα μας εκτιμάται ότι καταλαμβάνουν 37-40% της επιφάνειας της και ως εκ τούτου είναι άξιο προσοχής το οικολογικό και κοινωνικο-οικονομικό αντίκτυπό τους. Η ορθολογική διαχείρισή τους μπορεί να αποφέρει επισιτιστική ασφάλεια και εξασφαλίσει εισόδημα για τους κτηνοτρόφους. Τα λιβάδια είναι ο κύριος πόρος βοσκήσιμης ύλης για τα παραδοσιακά συστήματα εκτροφής ζώων, τα οποία καλύπτουν περίπου το 70% των αναγκών τους σε χονδροειδείς τροφές από αυτά. Επίσης, τα λιβάδια είναι ζωτικής σημασίας για τις οικολογικές και περιβαλλοντικές υπηρεσίες που παρέχουν. Οι πολλαπλές χρήσεις των λιβαδιών, όπως και των δασών, έχουν μεγάλη οικολογική σημασία

επειδή και οι δύο τύποι βλάστησης προστατεύουν τα εδάφη από διάβρωση, αποθηκεύουν άνθρακα, παρέχουν οικότοπο για την άγρια πανίδα και χλωρίδα και λειτουργούν ως λεκάνες απορροής.

Τα λιβάδια, όπως και κάθε άλλο χερσαίο οικοσύστημα, θα πρέπει να διαχειρίζονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αξιοποιούνται ορθολογικά οι πόροι τους (φυτά, ζωικοί οργανισμοί, έδαφος και νερό) για να ικανοποιούνται οι ανάγκες της κοινωνίας, οι οποίες, ωστόσο, είναι δυναμικές και συνεχώς μεταβαλλόμενες. Η ορθολογική διαχείριση των λιβαδιών μπορεί να επιτευχθεί με διάφορα μέσα λαμβάνοντας πάντα υπόψη νέες εξελίξεις και αλλαγές στο λιβαδικό οικοσύστημα, στην κοινωνία και στην επιστήμη. Ειδικότερα, η αξιοποίηση της βοσκήσιμης ύλης των λιβαδιών και η άσκηση της βόσκησης πρέπει να γίνεται κατόπιν ορθολογικού σχεδιασμού. Για να επιτευχθεί, όμως, αυτή η ορθολογική αξιοποίηση των λιβαδιών πρέπει να είναι γνωστή για κάθε δεδομένη χρονική στιγμή η διαθέσιμη βοσκήσιμη ύλη τους και η περιεκτικότητά της σε θρεπτικά συστατικά ενώ η αξιοποίησή της να γίνεται: α) από το κατάλληλο είδος ζώου, β) από τον ενδεδειγμένο αριθμό ζώων και γ) στην κατάλληλη εποχή. Παρά τις κατά καιρούς προσπάθειες και επισημάνσεις των επιστημόνων να σχεδιαστεί και εφαρμοστεί ορθολογική διαχείριση των λιβαδιών της χώρας μας με οφέλη για τους κτηνοτρόφους και τα λιβάδια, αυτό δεν κατέστη δυνατό μέχρι σήμερα. Από το 2017, υπάρχει πλέον το διαχειριστικό πλαίσιο (ΚΥΑ 1058/71977, ΦΕΚ 2331/07.07.2017), το οποίο εν πολλοίς στηρίζεται στις αρχές της Λιβαδοπονικής επιστήμης. Την τρέχουσα περίοδο, διαφαίνεται ότι θα γίνει η προκήρυξη των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης ώστε επιτέλους να γνωρίζουμε τα βασικά για την εφαρμογή ορθολογικής διαχείρισης των λιβαδιών της χώρας μας. Με την ολοκλήρωση των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης θα αποτυπωθούν τα λιβάδια της χώρας μας και η έκταση των λιβαδικών τύπων τους για τις περιοχές μελέτης (Περιφέρεια, Περιφερειακή Ενότητα, Δήμο, Τοπική Κοινότητα), καθώς και η κατανομή τους στις διάφορες υψομετρικές ζώνες (<600, 601-800, 801-1200 και >1200 μ.). Στη συνέχεια θα γίνει αξιολόγηση των βοσκήσιμων γαιών ως προς τα οικολογικά τους χαρακτηριστικά και τη συμβολή τους στο ζωικό κεφάλαιο της περιοχής μελέτης. Ειδικότερα, θα προσδιοριστούν: η βοτανική σύνθεση/ κυριαρχούντα είδη, η λιβαδική κατάσταση, η βοσκοϊκανότητα, η βοσκοφόρτωση και οι συνθήκες βόσκησης. Αμέσως μετά και με βάση την προηγηθείσα αξιολόγηση θα σχεδιαστεί η ανάπτυξη των λιβαδιών και η οργάνωση της τοπικής κτηνοτροφίας. Τα κυριότερα μέσα για την επίτευξη αυτών είναι οι βελτιώσεις της βλάστησης και των υποδομών, καθώς και η κατασκευή νέων υποδομών (π.χ. ποτίστρες, στέγαστρα, δρόμοι, κτλ.). Το σημαντικότερο αλλά και δύσκολο στην εφαρμογή του από τα προβλεπόμενα μέτρα για την οργάνωση της κτηνοτροφίας είναι η διαίρεση των λιβαδιών σε λιβαδικές μονάδες και η κατανομή τους στους κτηνοτρόφους ανάλογα με το ζωικό κεφάλαιο που διαθέτουν.

Η ολοκλήρωση των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης και ιδιαίτερα η εφαρμογή τους θα σημάνει μια νέα περίοδο για την εκτατική κτηνοτροφία της χώρας μας τόσο για την παραγωγή προϊόντων υψηλής διατροφικής αξίας με μειωμένο κόστος παραγωγής όσο και την τήρηση των κανόνων της ΚΓΠ, που σε κάθε νέα προγραμματική περίοδο είναι αυστηρότεροι από την αντίστοιχη προηγούμενη. Η τρέχουσα ΚΓΠ (2023-2027) διακατέχεται από την «*Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία*» (EC 2019) που περιλαμβάνει όλους τους τομείς της γεωργίας και των τροφίμων μέσω της στρατηγικής «*Από το αγρόκτημα στο πιάτο*» (EC 2020a) και της «*Στρατηγικής της ΕΕ για τη βιοποικιλότητα με ορίζοντα το 2030*» (EC 2020b). Η νέα ΚΓΠ φιλοδοξεί να είναι «πιο πράσινη» (EC 2021a) και περιλαμβάνει διατάξεις που είναι σε αυτήν την κατεύθυνση, με βάση τα κλιματικά και περιβαλλοντικά μέσα της πράσινης αρχιτεκτονικής, δηλαδή τις απαιτήσεις αιρεσιμότητας, τα οικολογικά προγράμματα και τα γεωργο-περιβαλλοντικά και κλιματικά μέτρα. Ειδικότερα, η ΚΓΠ 2023-2027 περιλαμβάνει τρία μέσα που αποσκοπούν στον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής και την προστασία του περιβάλλοντος. Στην προηγούμενη ΚΓΠ υπήρχαν ήδη τα δύο από αυτά, δηλαδή η

αιρεσιμότητα και τα μέτρα για το περιβάλλον και το κλίμα. Οι νέες απαιτήσεις αιρεσιμότητας περιλαμβάνουν τα κριτήρια πολλαπλής συμμόρφωσης και τα τρία μέτρα οικολογικού προσανατολισμού της ΚΓΠ της περιόδου 2014-2020. Η πολλαπλή συμμόρφωση καθορίζει βασικούς κανόνες με τους οποίους πρέπει να συμμορφώνονται οι γεωργοί για να λάβουν άμεσες ενισχύσεις εισοδηματικής στήριξης του πυλώνα 1, με κυρώσεις σε περίπτωση μη συμμόρφωσης. Οι κανόνες αυτοί περιλαμβάνουν κανονιστικές απαιτήσεις διαχείρισης για το περιβάλλον, την υγεία και την καλή διαβίωση των ζώων και κανόνες που αποσκοπούν στη διατήρηση της γης σε καλές γεωργικές και περιβαλλοντικές συνθήκες. Η πολλαπλή συμμόρφωση επεκτείνεται με τη συμπερίληψη των τριών μέτρων της πράσινης ενίσχυσης της ΚΓΠ 2014-2020 που σχετίζονται με τη διατήρηση των μόνιμων βοσκοτόπων, την ελάχιστη διαφοροποίηση των ετήσιων καλλιεργειών και τη διατήρηση των περιοχών οικολογικής εστίασης.

Τα οικολογικά προγράμματα είναι ένα καινοτόμο μέσο που έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τα αγρο-περιβαλλοντικά και κλιματικά μέτρα (EC 2021c). Τα οικολογικά προγράμματα πρέπει να επιδιώκουν κλιματικούς και περιβαλλοντικούς στόχους που υπερβαίνουν τις απαιτήσεις αιρεσιμότητας και είναι υποχρεωτικά για τα κράτη μέλη αλλά προαιρετικά για τους γεωργούς (και τα δύο μέσα μπορούν επίσης να αντιμετωπίσουν ζητήματα καλής διαβίωσης των ζώων). Σε αντίθεση με τα μέτρα για το Αγρο-Περιβάλλον και το Κλίμα, τα οποία αποτελούν μέσα του πυλώνα 2 και, ως εκ τούτου, συγχρηματοδοτούνται από εθνικές και περιφερειακές αρχές, ο ευρωπαϊκός προϋπολογισμός χρηματοδοτεί πλήρως τις πληρωμές οικολογικών προγραμμάτων του πυλώνα 1. Οι ενισχύσεις για τα οικολογικά προγράμματα θα χορηγούνται ανά εκτάριο με δύο μορφές : (1) ως αντιστάθμιση (όπως και στα αγρο-περιβαλλοντικά μέτρα) για τις πρόσθετες δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν ή την απώλεια εισοδήματος που προκλήθηκε από τις εφαρμοζόμενες πιο φιλικές προς το περιβάλλον γεωργικές πρακτικές και (2) σε αντίθεση με τα αγρο-περιβαλλοντικά μέτρα, ως σταθερές συμπληρωματικές ενισχύσεις επιπλέον των αποσυνδεδεμένων άμεσων ενισχύσεων, που αναφέρονται στην ΚΓΠ (2023-2027), ως βασική εισοδηματική στήριξη για τη βιωσιμότητα. Ωστόσο, εάν ένα οικολογικό πρόγραμμα στοχεύει στην παραγωγή μιας συγκεκριμένης καλλιέργειας ή ορίζει μια συγκεκριμένη χρήση γεωργικής γης, μόνο το πραγματοποιηθέν κόστος και η απώλειας εισοδήματος θα αποζημιώνεται (EC 2021b).

Στην ΚΓΠ, 2023-2027, οι στόχοι για το κλίμα και το περιβάλλον θα επιτευχθούν διαμέσου του 25 % του προϋπολογισμού των άμεσων ενισχύσεων του πυλώνα 1 που θα δοθούν για οικολογικά προγράμματα και του 35 % του πυλώνα 2 που θα δοθούν στα αγρο-περιβαλλοντικά προγράμματα και στις ενισχύσεις για περιοχές με φυσικούς περιορισμούς. Πιο συγκεκριμένα, οι απαιτήσεις των τριών μέτρων οικολογικού προσανατολισμού που περιλαμβάνονται στους όρους της ΚΓΠ για την περίοδο 2023-2027 θα αποτελέσουν και τη βάση για την ανάπτυξη τριών μέτρων οικολογικών προγραμμάτων που καλύπτουν ολόκληρη τη γεωργική έκταση χάρη σε πρακτικές που σχετίζονται με (α) τους μόνιμους βοσκότοπους, (β) τη διαφοροποίηση καλλιεργειών και φυτοκάλυψη και (γ) τις περιοχές οικολογικής εστίασης. Η Γενική Γραμματεία Ενωσιακών Πόρων και Υποδομών/ Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Στρατηγικού Σχεδίου ΚΑΠ του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2023) προτείνει δύο οικολογικά προγράμματα που η εφαρμογή τους θα έδινε στους κτηνοτρόφους το δικαίωμα λήψης ενισχύσεων οικολογικών προγραμμάτων. Τα δύο αυτά προγράμματα είναι:

1. Π1-31.5. Βελτίωση αγροδασικών οικοσυστημάτων, πλούσιων σε στοιχεία του τοπίου και η παρέμβαση αφορά στις περιοχές με δασολίβαδα (βλ. παραπάνω λιβαδικούς τύπους) και συνίσταται στη συστηματική φροντίδα/καθαρισμό των δένδρων/θάμνων, στην υποχρέωση για ελεγχόμενη βόσκηση και την απομάκρυνση ξενικών και χωροκατακτητικών δένδρων και θάμνων από την επιλέξιμη έκταση που εφάπτεται των αγροτεμαχίων, κατά τη χειμερινή περίοδο. Επίσης, υποχρέωση των δικαιούχων είναι η προστασία και διατήρηση των

προστατευόμενων στοιχείων του αγροτικού τοπίου που έχουν χαρακτηριστεί και οριοθετηθεί στο γεωχωρικό υπόβαθρο του ΟΣΔΕ εντός των βοσκότοπων. Στο πλαίσιο της παρέμβασης αποτελεί δέσμευση, η οποία ενισχύεται, η κατάρτιση, εφαρμογή και παρακολούθηση σχεδίου διαχείρισης της φυτοπροστασίας και της βιοποικιλότητας, τόσο για τη φροντίδα των δέντρων και των θάμνων και την απομάκρυνση των χωροκατακτητικών ειδών, όσο και για τη κατάργηση χρήσης των φυτοπροστατευτικών προϊόντων.

2. Π1-31.7. Περιβαλλοντική διαχείριση κτηνοτροφικών συστημάτων. Η παρέμβαση αφορά στη βελτίωση της περιβαλλοντικής κατάστασης βοσκήσιμων γαιών σε περιοχές που αντιμετωπίζουν κίνδυνο ερημοποίησης λόγω διάβρωσης και υποβάθμισης τους. Για τον σκοπό αυτό καταρτίζεται ετήσιο Σχέδιο Διαχείρισης Βοσκοτόπου της εκμετάλλευσης, με τη συνδρομή πιστοποιημένου συμβούλου, όπου θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι η βόσκηση συμμορφώνεται τόσο με τους κανόνες ορθής πρακτικής αλλά και με τα διαχειριστικά σχέδια των περιοχών NATURA, όπου αυτά υπάρχουν. Οι υποχρεώσεις των παραγωγών στις περιοχές αυτές, αφορούν στην αναστολή της βόσκησης σε βοσκήσιμες περιοχές και στη δημιουργία τεχνητού λειμώνα για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών των ζώων ή στην μετακίνηση των κοπαδιών σε ορεινές, συνήθως, βοσκήσιμες γαίες που αντιμετωπίζουν προβλήματα ελλιπούς βόσκησης λόγω μειωμένης προσβασιμότητας και συνεπώς αυξημένο κίνδυνο πυρκαγιάς. Η αναστολή της βόσκησης αυτή επιβάλλεται στην αρχή της κύριας βλαστικής περιόδου, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στη βλάστηση να αναπτυχθεί. Επίσης οι κτηνοτρόφοι ενισχύονται για την εφαρμογή προγράμματος κατάλληλου εμπλουτισμού και τελικά βελτιστοποίησης του σιτηρεσίου έτσι ώστε να μειωθούν οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, κυρίως στα μηρυκαστικά, αλλά και να μειωθεί η χρήση αντιβιοτικών σε όλες τις εκτροφές. Οι δικαιούχοι αναλαμβάνουν μία από τις παρακάτω δεσμεύσεις: (α) Αναστολή της βόσκησης των βοσκήσιμων γαιών στην αρχή της κύριας βλαστητικής περιόδου με βάση Σχέδιο Διαχείρισης Βοσκοτόπου από γεωργικό σύμβουλο. Συγκεκριμένα, αναστέλλεται η βόσκηση για τους μήνες Μάρτιο και Απρίλιο στην πεδινή υψομετρική ζώνη (<600μ.), για τους μήνες Απρίλιο και Μάιο στην ημιορεινή υψομετρική ζώνη (600-800 μ.) και για τον μήνα Μάιο στην ορεινή υψομετρική ζώνη (>800μ.). Για τον σκοπό αυτό οι κτηνοτρόφοι αναλαμβάνουν τη δέσμευση να δημιουργήσουν λειμώνα για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών των ζώων κατά τη διάρκεια του περιορισμού της βόσκησης. (β) Μετακίνηση του συνόλου του ζωικού κεφαλαίου σε ορεινές βοσκήσιμες γαίες για τουλάχιστον τέσσερις (4) συνεχόμενους μήνες το έτος με βάση Σχέδιο Διαχείρισης Βοσκοτόπου από γεωργικό σύμβουλο. (γ) Κατάρτιση σιτηρεσίου σε συνεργασία με σύμβουλο, με στόχο αφ' ενός τη μείωση των αερίων θερμοκηπίου και αφετέρου τον εμπλουτισμό της τροφής με φυσικά συστατικά με αντιμικροβιακή δράση. Επίσης ενισχύεται η χρήση ηλεκτρονικής εφαρμογής υπολογισμού των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου βάσει του σιτηρεσίου και των ακολουθούμενων διαχειριστικών πρακτικών της εκμετάλλευσης.

Η μη σύνταξη των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης και η μη κατανομή των βοσκήσιμων γαιών στους κτηνοτρόφους καθιστά περιορισμένη αν όχι ανεφάρμοστη την ένταξη κτηνοτρόφων στα προαναφερθέντα μέτρα. Αντίθετα, αν είχαν ολοκληρωθεί, τότε θα ήταν γνωστός ο βοσκότοπος και ο λιβαδικός τύπος που ο κτηνοτρόφος διαθέτει, η έκτασή του, η υψομετρική ζώνη που αυτός βρίσκεται, η λιβαδική κατάσταση του, η σημερινή του χρήση, κτλ., δηλαδή, όλα τα στοιχεία που απαιτούνται: (α) για να χαρακτηριστεί ένας βοσκότοπος σε καλή ή κακή κατάσταση, (β) για να προταθούν οι απαιτούμενες βελτιώσεις (π.χ. απομάκρυνση ανεπιθύμητης βλάστησης), (γ) για να προσδιοριστούν οι συνθήκες βόσκησης (π.χ. υπερβόσκηση ή υποβόσκηση), (δ) να εκτιμηθεί η οικολογική κατάστασή τους (π.χ. βοσκοϊκανότητα, βιοποικλότητα, ανθεκτικότητα, κτλ.) και (ε) να εκτιμηθούν οι κίνδυνοι και οι απειλές (π.χ. εγκατάλειψη, αλλαγή χρήσης, ερημοποίηση, επικινδυνότητα πυρκαγιάς, κτλ.).

Η μετά τη σύνταξη των Διαχειριστικών Σχεδίων Βόσκησης περίοδος

Η ολοκλήρωση των διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης θα είναι το πρώτο και σημαντικό βήμα για την ορθολογική διαχείριση των βοσκήσιμων γαιών και την αξιοποίησή τους προς όφελος της κτηνοτροφίας και του περιβάλλοντος. Ωστόσο, διάφορα θέματα θα συνεχίσουν να απασχολούν τους επιστήμονες, τις αρμόδιες υπηρεσίες και τους κτηνοτρόφους. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Ονοματολογία και έκταση λιβαδιών. Οι επιστήμονες ή τα φυσικά πρόσωπα ή οι υπηρεσίες ανεξάρτητα από το αν χρησιμοποιούν τον όρο λιβάδι ή βοσκότοπο ή βοσκήσιμη γαία θα πρέπει να εννοούν και προσδιορίζουν τους τέσσερις λιβαδικούς τύπους βοσκήσιμων γαιών που αναφέρθηκαν παραπάνω. Εφόσον, απογραφούν τα λιβάδια και η έκτασή τους και εγκριθούν τα διαχειριστικά σχέδια βόσκησης θα πρέπει η οποιαδήποτε αναφορά στις χρήσεις γης της χώρας μας ή στα χερσαία φυσικά οικοσυστήματα να γίνεται βάσει των αναφερομένων σε αυτά και να μην δίνονται από κάθε υπηρεσία διαφορετικά στοιχεία, όπως γίνεται σήμερα.

Διαχείριση λιβαδιών και ενσωμάτωση τεχνογνωσίας. Το βασικό πλαίσιο διαχείρισης των λιβαδιών θα είναι η ΚΥΑ 1058/71977, ΦΕΚ 2331/07.07.2017. Ωστόσο, θα πρέπει να ληφθεί μέριμνα να ενσωματώνονται σε αυτό το διαχειριστικό πλαίσιο νέα επιστημονικά δεδομένα ή θέματα που δεν έχουν περιληφθεί, τα οποία όμως είναι απαραίτητα για την ορθολογική διαχείριση των λιβαδιών. Μεταξύ αυτών είναι:

(α) Η συμπεριφορά των ζώων και η διαχείριση βόσκησης. Η κύρια στόχευση ενός διαχειριστικού σχεδίου βόσκησης είναι να κατανείμει ορθολογικά την πίεση βόσκησης σε όλη την επιφάνεια του λιβαδιού. Με τον τρόπο αυτό, οι διαχειριστές αυξάνουν την ποσότητα και ποιότητα της διαθέσιμης βοσκήσιμης ύλης των βοσκόντων ζώων και διαθέτουν αρκετό χρόνο ανάκαμψης για τα βοσκόμενα φυτά μεταξύ περιόδων βόσκησης. Η μη ορθολογική κατανομή της βόσκησης εντός των λιβαδιών ήταν και είναι ένα από τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι διαχειριστές και οι κτηνοτρόφοι ανά τον κόσμο. Στα περισσότερα λιβάδια, βελτιώσεις της βλάστησης που συνοδεύονται και από ομοιόμορφη βόσκηση συνήθως επιτυγχάνουν τον σκοπό τους. Ο προσδιορισμός των κατάλληλων πρακτικών για εκπλήρωση των στόχων διαχείρισης γίνεται διαμέσου της αναγνώρισης των αλληλεπιδράσεων μεταξύ της συμπεριφοράς βόσκησης των ζώων και των παραγόντων που συμβάλλουν σε άνιση κατανομή των ζώων εντός του λιβαδιού. Οι παράγοντες που επιφέρουν ανισοκατανομή βόσκησης είναι η απόσταση από το νερό, οι απότομες κλίσεις εδάφους, η φυτική ποικιλομορφία, το μη κατάλληλο είδος ζώου, τα παράσιτα και οι καιρικές συνθήκες.

(β) Η ποιότητα της βοσκήσιμης ύλης, δηλαδή ο αντίκτυπος της στην απόδοση των ζώων (π.χ. γαλακτοπαραγωγή, σωματικό βάρος, αναπαραγωγική αποτελεσματικότητα και άλλες αντιδράσεις των ζώων). Κοινοί όροι όταν αναφερόμαστε στην ποιότητα της βοσκήσιμης ύλης σε σχέση με τις παραπάνω αντίστοιχες αντιδράσεις των ζώων είναι «γάλα στο καρδάρι», «κιλά στη ζυγαριά» ή «παραχθέντα μοσχάρια, αρνιά, ερίφια». Για την εκτίμηση της ποιότητας της βοσκήσιμης ύλης θα πρέπει από τις λιβαδικές μονάδες να λαμβάνονται αντιπροσωπευτικά δείγματα βοσκήσιμης ύλης και η διενέργεια εργαστηριακών αναλύσεων για τον προσδιορισμό των θρεπτικών (και αντι-θρεπτικών) συστατικών και της πεπτικότητας της βοσκήσιμης ύλης σε διάφορες εποχές του έτους. Επίσης, με επιτόπιους ελέγχους θα πρέπει να εκτιμάται από ειδικούς η επιλογή δίαιτας (προτιμήσεις φυτών) των διαφόρων ειδών ζώων, κάτι που μπορεί και ένας έμπειρος κτηνοτρόφος να κάνει, αρκεί να κρατάει σε τακτά διαστήματα σχετικά στοιχεία. Επίσης, επιστημονικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι ποιοτικά χαρακτηριστικά ζωοκομικών προϊόντων (π.χ. θρεπτικά συστατικά, γεύση/ άρωμα, κτλ.) συνδέονται με συγκεκριμένα συστατικά φυτών που συμμετέχουν στη δίαιτα των βοσκόντων ζώων. Αυτό είναι κάτι που θα πρέπει να απασχολήσει τους επιστήμονες αλλά κυρίως τους κτηνοτρόφους και να αποδειχτεί αυτή η διασύνδεση της λιβαδικής μονάδας κατοχής τους με

τα παραγόμενα ζωοκομικά προϊόντα, ώστε να προσδώσουν σε αυτά ταυτότητα προέλευσης και προστιθέμενη αξία.

(γ) Η διαχείριση των βοσκήσιμων γαιών μετά από πυρκαγιά. Βάσει του υφιστάμενου νομικού πλαισίου που αφορά τον ορισμό και τη χρήση τους «*ο χαρακτήρας και ο προορισμός των βοσκήσιμων γαιών δεν μεταβάλλεται λόγω της χρήσης τους για τη διατροφή των αγροτικών ζώων, η δε διαχείριση και η προστασία τους διέπονται από τις σχετικές για κάθε κατηγορία έκτασης διατάξεις της αγροτικής, δασικής και περιβαλλοντικής νομοθεσίας*». Ειδικότερα, στο άρθρο 4 της ΚΥΑ περί προδιαγραφών οριστικών διαχειριστικών σχεδίων βόσκησης αναφέρεται «*Βοσκήσιμοι πόροι του διαγράμματος ύλης των προδιαγραφών (Κεφάλαιο Β΄ της παρούσας απόφασης), δεν προσδιορίζουν ούτε μεταβάλλουν χαρακτήρα και προορισμό έκτασης και δεν αναφέρονται στο πεδίο εφαρμογής του π.δ. 32/2016 (ΦΕΚ 46 Α', Ορισμός επιστημονικών κριτηρίων και συνεκτιμώμενων στοιχείων για την υπαγωγή εκτάσεων στις περιπτώσεις των παραγράφων 1 και 2 του αρθρ. 3 του ν. 998/1979) στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 14 του ν. 998/1979, αλλά κατατάσσουν και αξιολογούν τις βοσκήσιμες γαίες ανάλογα με τον τύπο βλάστησης, που εξαρτάται από την επικρατούσα βλάστηση με σκοπό την κτηνοτροφική χρήση, σύμφωνα με τον ορισμό των βοσκήσιμων γαιών του άρθρου 1 του ν. 4351/2015*». Αυτό σημαίνει ότι σε περίπτωση πυρκαγιάς σε βοσκήσιμη γαία, που υπάγεται στις προαναφερθείσες εκτάσεις, αυτή κηρύσσεται αναδασωτέα και απαγορεύεται η βόσκηση για 5 έως 7 ή και περισσότερα έτη. Η πλειονότητα των βοσκήσιμων γαιών/ λιβαδικών τύπων βρίσκονται σε επικλινή εδάφη και μετά από πυρκαγιά κινδυνεύουν άμεσα από διάβρωση του επιφανειακού εδάφους, ιδιαίτερα αν οι επερχόμενες βροχές, πριν την εγκατάσταση βλάστησης, είναι ραγδαίες. Ωστόσο, τα φυτά που συνθέτουν τη βλάστηση των βοσκήσιμων γαιών έχουν μηχανισμούς για να επανέλθουν μετά την πυρκαγιά. Δεν πρέπει όμως να βοσκηθούν αμέσως, γιατί είναι πολύ τρυφερά και ευάλωτα. Η κατάσταση αυτή συνηγορεί στην επιτακτική ανάγκη της προστασίας των εκτάσεων αυτών από διάβρωση και στη διασφάλιση της εγκαθίδρυσης της βλάστησης σε επίπεδα που εξασφαλίζουν τη χρήση τους από ζώα και στην εξυπηρέτηση άλλων λειτουργιών στο διηνεκές (π.χ. παραγωγή νερού, προστασία και συγκράτηση εδάφους, βιοποικιλότητα, κτλ.). Η απαγόρευση αυτή, όμως, θα πρέπει να διαρκέσει τόσο χρονικό διάστημα, όσο είναι απαραίτητο για να επανέλθει η βλάστηση και να καλυφθεί το έδαφος. Σε κάποιες περιπτώσεις αυτό το χρονικό διάστημα μπορεί να είναι μία βλαστητική περίοδος ενώ σε άλλες παραπάνω. Σε κάθε περίπτωση, η διάρκεια αναστολής βόσκησης θα πρέπει να είναι μικρότερη από τη συνήθη εφαρμοζόμενη πολιτική της πλήρους απαγόρευσης των καμένων δασών και δασικών εκτάσεων για πολλά χρόνια γιατί έτσι προετοιμάζονται οι εκτάσεις αυτές για μια νέα πυρκαγιά. Επίσης, η επί μακρόν απαγόρευση θα στερήσει αυτές τις εκτάσεις από την κτηνοτροφία και θα πρέπει να βρεθούν και διανεμηθούν νέες εκτάσεις στους κτηνοτρόφους που θα έχουν κατανεμηθεί αυτές. Επιπλέον, για τα θαμνολίβαδα που είναι ιδιαίτερα πυκνά και οι θάμνοι τους ψηλότεροι του ύψους βόσκησης συνιστώνται βελτιώσεις (αποκορύφωση, αραίωση) στα διαχειριστικά σχέδια βόσκησης, οι οποίες έχουν ιδιαίτερα υψηλό κόστος. Η απαγόρευση βόσκησης σε ένα θαμνολίβαδο για 10 έτη θα καταστήσει αυτό αδιαπέραστο και με υψηλούς θάμνους και εφόσον είναι χαρακτηρισμένο ως βοσκήσιμη γαία και επανέλθει η βόσκηση θα πρέπει να βελτιωθεί με μηχανικά/ χειρωνακτικά μέσα. Αντίθετα, η βόσκηση αυτού από το τέλος της πρώτης αυξητικής περιόδου θα έχει ως αποτέλεσμα το θαμνολίβαδο να είναι ανοιχτής δομής, με βλάστηση (ξυλώδη και ποώδη) προσεγγίσιμη στα ζώα και μειωμένο κίνδυνο πυρκαγιάς (Liacos 1982, Παπαχρήστου 2018). Για τον λόγο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα θα πρέπει να αναθεωρηθεί η απαγόρευση της βόσκησης στις βοσκήσιμες γαίες για πολλά έτη και το κριτήριο άρσης της αναστολής θα πρέπει να είναι η κάλυψη του εδάφους (>60%) και η συμμετοχή στη βοτανική σύνθεση επιθυμητών λιβαδικών φυτών. Για να επιτευχθεί αυτό το ταχύτερο δυνατό θα πρέπει, αμέσως μετά την πυρκαγιά, να σπέρνονται οι βοσκήσιμες γαίες με λιβαδικά ποώδη φυτά απευθείας πάνω στη στάχτη ώστε

με τις επερχόμενες φθινοπωρινές βροχές να βλαστήσουν και καλύψουν το έδαφος αλλά και να εμπλουτίσουν το λιβάδι με βοσκήσιμη ύλη υψηλής θρεπτικής αξίας.

Βιβλιογραφία

Allen, V.G., C. Batello, E.J. Berretta, J. Hodgson, M. Kothmann, X. Li, J. McIvor, J. Milne, C. Morris, A. Peeters and M. Sanderson. 2011. An international terminology for grazing lands and grazing animals. In: Grass and Forage Science 66. p. 2–28.

Biswell, H.H. και Λ.Γ. Λιάκος. 1982. Λιβαδοπονική, Θεσσαλονίκη.

EC. 2017. The Future of Food and Farming. European Commission, COM (2017) 713 final, Brussels

EC. 2019. The European Green Deal. European Commission, COM (2019) 640 final, Brussels, 24 p. Annex.

EC. 2020a. A Farm to Fork Strategy: For a fair, healthy and environmentally food system. European Commission, COM (2020a) 381 final, Brussels, 20 p. Annex.

EC. 2020b. EU Biodiversity Strategy for 2030: Bringing nature back into our lives. European Commission, COM (2020b) 380 final, 23 p. Annex.

EC. 2021a. A fairer and greener CAP, 12. Brussels: European Commission.

EC. 2021b. Questions and answers on eco-schemes: Article 28 of the SPR proposal and related provisions, Version 3. Document for the Expert Group for Direct Payments, 20. July 2021b. European Commission, 28. Brussels: Directorate-General for Agriculture and Rural Development.

EC. 2021c. List of potential agricultural practices that eco-schemes could support, 5. Brussels: European Commission.

Heady H.F. 1975. Rangeland Management. Mc Graw-Hill, Inc.

Liacos, L.G. 1982. Grazing management of evergreen brushlands in Greece, p. 270-275. In: Gen. Tech. Rep. PSW-58. Berkeley, CA: Pacific Southwest Forest and Range Exp. Station, Forest Service, U. S. Department of Agriculture, "Symposium on Dynamics and Management of Mediterranean-type Ecosystems". SanDiego, California, June 22-26, 1981.

Παπαχρήστου, Θ.Γ. 2018. Διαχειριστικά σχέδια βόσκησης: Η συμπεριφορά βόσκησης αγροτικών ζώων αναπόσπαστο συστατικό τους. Δήμητρα (περιοδική έκδοση του Ελληνικού Γεωργικού Οργανισμού – Δήμητρα), 21: 4-8.

Παπαναστάσης, Β.Π. και Ι. Ισπικούδης. 2012. Οικολογία λιβαδιών. Εκδόσεις Γιαχούδη.

Stoddart, L.A., A.D. Smith and T.W. Box. 1975. Range management. McGraw-Hill, New York.

UNESCO-UNEP-FAO. 1979. Tropical Grazing Land Ecosystems. A State of the Art report. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, United Nations Environmental Programme, Food and Agriculture Organization. Paris, 655 pp.

Grazing management plans for grazing lands: Is it the solution to a timeless problem or its perpetuation?

T.G. Papachristou
Forest Research Institute, Hellenic Agricultural Organization – DIMITRA
57006 Vassilika, Thessaloniki
Email: thomas.papachristou@fri.gr

Abstract

Rangelands are important for all the goods and services they provide. Consequently, we need to be concerned about the integrity, rational management and condition of these lands. However, in our country, apart from the fact that scientific management of rangelands has never been applied, there is no reliable data on their extent. This is partly due to the lack of an objective definition of rangelands and the lack of a national agency that actually records and monitors them. The drafting of grazing management plans will resolve important issues, such as the determination of their area throughout the territory, their classification into rangeland types and altitude zones, their condition, their grazing capacity and stocking rate, their division into rangeland/ pasture units and their distribution to livestock breeders. The completion of this project will solve important problems that concern the responsible state services and livestock breeders regarding the implementation of various European regulations (e.g. for biodiversity, Natura areas, etc.) and the Common Agricultural Policy (CAP), which from period to period is more demanding in terms of managing grazing areas to achieve environmental goals and address the climate crisis. However, new problems will emerge, some of which are addressed in this article, for which both rangeland scientists and the state will have to provide solutions so as not to open a new cycle of discussions about these lands, their use, and their management framework. In order to obtain reliable estimates of the rangelands of our country and their changes, the various stakeholders (services, livestock breeders, society) and especially rangeland scientists, should adopt a single definition (e.g. that of range science, which was largely accepted in the specifications of grazing management plans) followed by objective censuses. Without an objective definition and inventory, we will never know how much rangeland we have. If we don't know what we have, how can we adequately plan for and manage our rangeland resources?

Keywords: rangelands, grazing lands, rangeland management, CAP (2023-2027), eco-schemes